

ERROMATARRAK (K.A. 500-K.O. 475)

Tiber ibaiaren ondoko ibar baten azoka bat asi zan. Inguruko muiño ta tontorretan baserri asko agiri zan. Nekazariak lanaren lanez gallur arreik masti, solo eta larre biurtu ebezan. Ibar aretan izan eban asierea gero ospetsu izango zan Erroma aundiak.

Nork uste izango eban kazkar-erri aretatik edestiak munduan ezagutu dauan agiterririk aundiena sortuko zala! Inguruetan eta sarritan kaien ondoan ba-egoan a baiño leku egokiagoa ugari, egoaldera Grezia'ren kolonia izandako erriak, iparraldera etruriatarren uri arresitsuak. Azkenengo oneik izan ziran Erroma'ko erregeen mende egongo ziranak eta merkatarik lez Grezia'gaz artu-emone-tan ebiltan ziranak. Eurak izan ziran erromatar atxurdu-nak zurtu ebezanak eta grezitarren gogo-lantzea eta arte ekarri ebezanak.

Urteen bidear etruiar areik guda egin eta galdu eben erromatarrakaz eta onein mendera jausi ziran. Ortik asi zan goraka Erroma. Espatearen lagun izaten orrelantxe asi ziran eta inguruetako erri guztiak menperatu ebazan, banan-banan, eundaka urteetan, Italia osoaren jabe izate-ra eldu-arte.

Erromatarrak uri bat menperatzen ebenean aregaz bakeak egiten zituen eta eurakaz alkartzen ziran gudara-ko. Orrelan erroma asten eta sendotzen joian, Erroma bera eta bere gudarostea. Legeak be egin ebezan aundi-tzen joian erriak bake-bidean aurrera jarraitu egian.

Gaiñetik erregeak eskari bizia eginda, Erroma geroa-go ta geiago zan bere buruaren jabe. Agintzen ebenak erriko aide nagusiak ziran. aundikiak, oneik erriari begi-ratzeko kontsulak aukeratzen ebezan eta kontsulen ingu-ruan senatore deritxen agureak eta senatoreen bazkuna izan zan lege-bazkuna.

Arlo txikietan nekazari ziran jente zeia ziran gudari izan bear ebenak, baiña gudari ebiltzala ezin landu lurra, eta gudaz nekatuta etxera etorten ziranean euren partike-rak utsik egozan eta durua billatzeko lurrak kendu egiten eutsoezan zerga-ordez.

Lur orreik aide nagusien esku geratzen ziran, erri-lur edo guk esaten dogunez, oilla-lur ziran, landu gabeko arlo aundiak. Eta aundikiak legeak egin ebezan lur oneik eurakanatzeko. Gaiñera euren morroiak lana egiten eben sari bagerik eta orrelan azokako sal-neurriak beeratzen ebezan eta nekazariak ondatu. Azkenean aberatsak abera-tsago eta txiroak txiroago gertatu ziran Erroma'n.

Eta urietan bizi ziranak be ez eben zori obarik izan. Jostun, zurgin, maixu, argin eta abar... ez euken ogi-bide-rik, lantegi guztietako langilleak saribako morroiak zira-lako. Talde aundian ebiltzazan, eskeko antzera, laterriak emongo eutsen ogizatiaren zain.

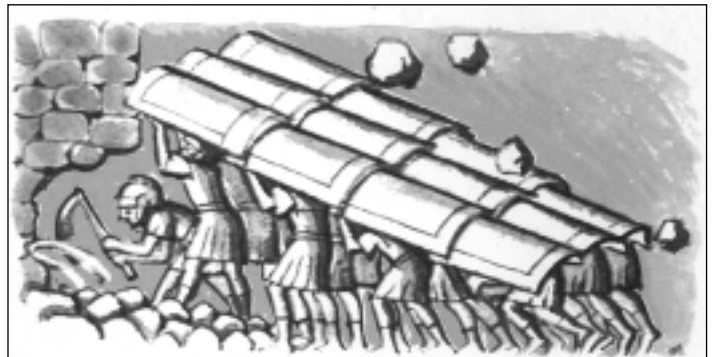
Baiña geroago, aberats batzuk geratu ziran eta morroi askori askatasuna emon jakon.

Agintaritza gitxi batzuren eskuetara jausi zan eta ez eben beste ezer billatzen eurai ondo jatorkena biaño. Aundiki-etxe bikaiñetan bizi ziran, loro-baratz ederren artean. Lana morroiak egiten eutsen eta morroiak ziran umeai eskolea doan emoten eutsenak.

Morroiak euren jolas-eragile eta euren alde burrukala-ri.

Txiroak, lan barik eta gosez, zirkukoikuskizunetara eroaten ebezan an espatariak izateko edo pizi ta espata-rien arteko burrukak ikusteko eta orrelan odol-burruken zale biurtu ziran.

Agintari areik ez eutsoen erriari emon ezelango aurre-piderik. Erroma ondamendirantza joian.

Gudari erromatarrak babespean.

Kartago uria egoan Afrika'ko itxas-aldean, eguzkitan egoan uri ederra. Ontzi aundiak kaietan ainguruak bota-ta, ondoan ontzi txikiak zabuka, kaleetan Lur-Arte itxa-soko kaietatik ekarrita pardel asko salgaiz beterik, ingu-ruan merkatarik barritsu eta izkuntza askotan berbetan, ezkutuan euleak lan eta lan.

Feniziarra zan Kartago, feniziarren urririk aundiena ta aberatsena. Frutuak, aleak, metalak eta olakoak erosi eta Kartago'n egiten ziran pillatzeak eta salgai oneik beste eroski batzuren truke emoten ebezan.

Orrelan aberatsu zan Kartago eta inguruko uriak azpi-ratu ebazan eta Erroma'ri be erasoak egiten asi. Eta Kar-tago'ko gudarostea mamutzar aundiak aurrean ebazala (elefanteak) Alpe mendiak bera jatsi zan Erromarantza. Anibal zan gudalburu. Auñamendi'tik igaro zan eta bidean gudari euskaldunak artu be bai eta Alpeetara igon eta Italia'ra jauzia egin eban. Bidean erromatarren guda-rozte guztiak azpiratu ebazan. Italian egin zituan amabost urteetan: etsaiak zapaldu, uriak artu, uztak batu, gari-kutxak betetu... Erri guztiak egozan bildurrez!

Baiña Erroma ez zan biozkatu. Anibal'en gudarostea-ri zilla ebagi eutson eta Anibal'ek Kartago'ra biuru-bea-

rra izan eban. Gero gudaldiak Kartago'n izan ziran. Kartago zapalduak Erroma'ri itzi bear izan eutsozan España'ko uriak eta etxeko ondasunak.

Gero Kartago'ri berari eraso eutson Erroma'k: Jatekorik izan ez egien, bideak ebagi eutsezan eta erromatar mutillak inguru guztia artu eben. Barruan goseak egingo eban bere egitekoa. Orrelan errez sartu ziran urira erromatarak.

Barruan sekulako sarraskia egin eben: bizirik arrapatuak joputzat saldu, uriko etxe guztietan lapurretak egin, etxeak bota eta azkenean gatza erein geiago ezer gauza bizirik erne ez zeiten. Erroma'k benetakio gorrotoa eukan biotzean.

Erroma'k guda orretan galdu eban bere gaztedia, etxeak jausita eukezan, erri-jentea gose zan. Baiña kosteak kosta, guda irabazi eban eta mundu-alde onetan nagusi geratu zen Erroma.

Inguruan ziran errialdeak Kartago'n Erroma'k egin ebana ikusita, olako erri bategaz adiskide izatea obe zala erabagi eben eta errez sartu ziran Erroma'ren buztarripera.

Baiña guda egitea erabagi ebenak Erromak azpiratu ebazan eta Erromak printzeak ekarten ebazan kateakaz lotuta garaipena ospatzeko azpiratuak erriaren aurrean lotuta agertzen zirala, eta azkenean Erromak eruen bizi eta ondasunak kentzen eutsezan.

Urrin bizi ziranak ez ziran ikarutzen Erroma'ren mepen egoteko, euren erregea galdu eta Erroma'ko agintaria aritzen eben eta Erromako gudariak lurralde arein barruan geratzen ziran. Bakea nai ba-eben, euren oituzkaz bakean bizi izaten izten eutsen Erroma'k.

Orrelan zabaldu zan erromatarren agiterria eta bere menpean eukazan Ejipto, eta Lur-Arte itxasotik India'ra artekoa dana, guda-zale ziran Kreta ta Grezia be bai.

Aginterrien eredu geratu da Erroma urrengo gizaldientzat eta gaur be indarrean dago erromatarren legedia.

Lurralde guzti ori, ibilteko gupide edo kaltzadaz betarik itzi eban Erroma'k. Estrata orretatik ebiltzan merka-

riak eta gobernuko agintariak, eta, batez be, gudariak urratu zan bakea konpontzera joaten ziranean. Bake orretan bizi ziran milloika gizaki.

India'k eta Txina'k, an urrutian, ez eben Erromagaz asarrerik izan eta inguru aretan merkatarien ekintzak aurrera jarraitu eben: Sedea, espeziak, arri-bitxiak, edontzi fiñak, tapizak eta beste salgai karu asko saltzen ziran an.

Beste jokabide bat izan eben erromatarak iparraldeko errialdeakaz, sakabanatuta bizi ziran galiarrakaz. Oneik lanean bizi ziran oletzko etxeetan, lurra lantzen, abereak azten, ote orrelan euren buruak mantentzen; gorua arildu, euna egin, seme-alabak azi.

Gudarako latza zan galitarren erri ori, baiña Erroma'k gudaroste ohea eukan eta izkillu obeak. Leiñurik leiñu eraso eta Galia osoa menperatu eban Erroma'k.

Guda-gizaon orrein artetik urtena dogu Zesar, Galietako guda irabazi eban. Eta etxera etorri zanean, Erroma'ri berari eraso eta bera geratu zan nagusi, diktadore, baiña olako agintaritzarik naiz ez-eta Brutus'ek erail egin eban senatuan.

Orain zelan bideratu Erroma'ko agintaritza? Iñork ez ekian gobernatzan, gitxik ekien irakurten... baiña prest egozan ondoen berba egiten ebanari eta jatekoak ta jolasak eskintzen ebazanari aginpidea emoteko.

Orrelan sortu zan gudalburuen burruka agintaritzara sartzeko eta Zesar'en illoba zan Kaisar Augustu'ko irabazi eban. Bosteun urtean agindu eben olako Zesar edo Kaiserrak. Geienak ez ekien agintzen, bai osterarzurizko uguztegiak egiten, tresneri apaiñak gertatzen, esku-iztziak ziran liburuak egiten...

Azkenean, lur ezagun guztiaren jabe ziran erromatarrai be azkena eldu jaken, sortaldean bizi ziran basatien eskutik, tatariarren eta undarren eskutik. Eta iparraldean be baziran errialdeak ugari. Erroma beera ta beera dota eta mundu barri bat asi da sortzen Europa osoan.

Gogoratu daiguzan gaurko laterriak sortu dabezan erialde batzuk. Eslaboak, godoak, bandaloak, sueboak, eruloak, saioiak, angloak, frankoak... eta erromatarren naiz erri barri onein denporan, or daukagu Añamendi-inguruan naikoa isilik, gure Euskalerrria.

Olazar'tar Martin'ek

AFRIKA: MUNDUKO GIZONIK AUNDIENAK

Munduko gizonik txikienak diran pigmeoen ondoan bizi dira aundienak diran watusiak, geianak metro bitik gorakoak. Emakumeak asko txikiagoak.

Zergaitik ain luzeak? Nondik etorriak? Ez dakigu. Beso eta anka luzeak daukez, baiña gorputza meea. Azalez baltzak dira baiña ez oso baltzak.

Lurgintzan eta abere-azkuntzan egiten dabe lan, baiña lanik geiena menpean daukezan bakutuak egiten dabe.

Adar luzedun beiak daukez baiña oneik iltea debekatu ta dauke eta orrelan abereak asko ugaritzen dira. Euren-

tzat larreak billatu bear!

Munduko saltzaillerik onenak dira.

Jauzi aundiak egiten be onak dira baiña ez dira urrertzen olinpo-jokoetara, emen jokalaria ez dabelako onartzen euren jauzi egiteko erea.

Oso dantzariak dira eta dantzarako jazki politak artzen dabez, orkatilletan txiliñak dabezela. Buruan, osterar, apaingarri luzeak.

Olazar'tar Martin'ek